Аббас Сәһһәтин анадан олмасынын 100 иллији гаршысында

ВӘФАЛЫ ДОСТ

Һәр һансы јазычынын јарадычылығы илә шәхсијјәти арасында мүвафиг ујғунлуг олмалыдыр. Јахшы јазычы, ејни заманда ишыглы бир инсан, көзәл бир дост вә һәгиги вәтәндаш олмалыдыр. Пис адам һеч бир вахт һәгиги мә'нада јахшы јазычы ола билмәз. Аббас Сәһһәт јарадычылығы илә бу ишыглы инсанлыг кејфијјәтләрини өз симасында бирләшдирән көркәмли Азәрбајҹан јазычыларындан биридир.

Јазычы, мүәллим, һәким кими фәалијјәт көстәрән Аббас Сәһһәт өзүнүн охуҹуларыны, тәләбәләрини нәҹиб инсани кејфијјәтләри илә дә тәрбијә етмиш, хәстәләринә о күләр үзү, меһрибан рәфтары илә дә шәфа вермишдир.

Хатирәләрдән вә тарихи сәнәдләрдән биз өјрәнирик ки, Аббас Сәһһәт өз мүасирләри арасында вәфалы бир дост кими дә шөһрәт газанмышдыр. Одур ки, Аббас Сәһһәтин мүасирләри илә, хүсусән даһи М. Ә. Сабирлә олан достлуғу нәсилләрә нүмунә ола биләҹәк бир достлугдур. Бу, елә бир достлугдур ки, онун һаггында бәһс ачмаға, хүсуси тәдгигат апармаға еһтијаҹ вардыр.

1958-ҹи илдә Аббас Сәһһәтин вәфатынын 40 иллији мүнасибәти илә Азәрбајҹан Дөвләт Университетинин филолокија факүлтәсиндә тәләбә елми ҹәмијјәти әдәби јығынҹаг тәшкил етмишди. Јығынҹагда шаирин о заман сағ олан тәләбәләриндән вә мүасирләриндән бир нечә зијалы, о ҹүмләдән мәрһум әдибимиз Абдулла Шаиг дә иштирак едирди. А. Шаиг јығынҹагда Сәһһәт һаггында чох марағлы хатирәләр данышды. Сонралар мән Шаиг мүәллимин хатирәсинин стенограмындан бә'зи јерләри көчүрүб сахладым. Стенограмдан көчүрдүјүм парчаны ашағыда ејни илә верирәм:

«Мән бир чох мүасирләримлә јахшы достлуг етмишәм. Јахшы таныдығым бир чох зијалыларын сәмими достлуғунун мислини һеч бир вахт көрмәмишәм. Онларын узун мүддәт сүрән достлуғу әсил инсани, әсил сәмими достлуг иди. Онлар бир-бирини чох севәр, доғма гардаш кими, бәлкә доғма гардашдан даһа чох бир-биринин гајғысына галардылар. Сабир аиләсинә, хүсусән көрпә оғлуна чох бағлы иди. О, Шамахыдан бир јерә кедәндә аиләсини Сәһһәтә тапшырыб кедәрди. Мән буну Сабирин өз дилиндән ешитмишәм. Сабир 1910-ҹу илдә Балаханыда мүәллимлик едәркән бир ҹүмә күнү бизә кәлмишди. О, аиләсиндән сары дарыхдығы һагда һәсрәтлә данышыр вә өз-өзүнә тәсәлли верәрәк дејирди: «Әкәр Сәһһәт Шамахыда олмасајды, мән бирҹә күн бурада давам кәтирә билмәздим. Мән архајынам ки, Сәһһәтин көзү мәним аиләмин үстүндәдир. О, мәним илк охуҹум, мәсләһәтчим, мүәллимим, достум вә гардашымдыр».

М. Ә. Сабирин дедији бу сөзләрин һәгигилијинә, онларын достлуғунун күҹүнә мән Сабирин вәфатындан сонра даһа чох инандым. Сабир вәфат етдикдән сонра Сәһһәт бир дәгигә дә олсун өз достуну унутмады, јенә дә онун аиләсинә һајан олду, онун ирсинин топланылыб нәшр едилмәси вә тәдгиги јолунда бөјүк зәһмәтләрә гатлашды. Сабирин әсәрләринин илк нашири вә илк тәдгигатчысы Аббас Сәһһәтдир. Онун бу зәһмәтини унутмаг—нашүкүрлүк оларды».

Сабирин башга мүасирләринин дә мәгаләләриндә вә хатирәләриндә биз ејни фикрә раст кәлирик. Истәр Сабирин сағлығында, истәрсә вәфатындан сонра Аббас Сәһһәтин өз досту үчүн, онун әдәби ирси үчүн көрдүјү иши һеч ким көрмәмишдир. Сабир ағыр хәстәлијин пәнҹәсиндә чырпындығы күнләрдә Сәһһәт һәмишә онун јанында отурмуш, һәким кими она тибби јардым көстәрмиш, дост кими она үрәк-дирәк вермишдир.

1911-ҹи ил ијулун 12-дә Сабирин вахтсыз вәфаты Аббас Сәһһәти сарсытды. О, бир нечә күн өзүнә кәлә билмәди. Сонра бу ағыр иткини Азәрбајҹан мәтбуатында халга илк дәфә хәбәр вериб чәкилмәз дәрдини охуҹуларла бөлүшдү. Аббас Сәһһәт достунун өлүмү мүнасибәти илә јазыб: «Гара хәбәр» адландырдығы мәгалә ашағыдакы тә'сирли сөзләрлә башланырды:

«Еј гаре! Мәгаләмин сәрловһәси нәзәринизә чатдыгда бир мүсибәт хәбәри олдуғуну јәгин ки, биләҹәксән» вә ләкин һансы бөјүк бир не'мәтин милләтдән фөвтә кетдијини дујмамыш исән, гој дејим: гәзетләри, журналлары охудугда, о һәвәслә охудуғун көзәл-көзәл ше'рләр, ширин-ширин мәзмунлар, дузлу-дузлу сөзләр,—ки бир анда сәни һәм ағладыб, һәм күлдүрүрдү,—онлары даһа бир дә көрмәјәҹәксән. Зира онларын назими... севимли, әзиз шаиримиз Сабир әфәнди әлимиздән кетди.

Јалныз бир истәкли рәфиг, меһрибан дост итирдијимдән бу гәдәр мүтәәссир дејиләм, бөјүк бир милләт, гијмәтли бир шаир итирдијимдән кәдәрим билмүзаәфдир. Сабирин вәфаты милләт үчүн зија'и — әбәдидир, бир зәрбеји—фәлакәтдир ки, онун ағрысыны милләт өз вүҹудунда һәлә сонралар дәрк едәҹәкдир».

Сонра мүәллиф гәһәрләнир, јазынын руһундан һисс едирсән ки, о, «Гара хәбәр»и көз јашлары, үрәк ағрысы илә гәләмә алмышдыр:

«Әл һал Сабирә бир гәдәр ағламаг истәјирәм, еј Гаре!.. О бөјүк шаирә, о истәкли, әзиз рәфигимә хитабән... дејирәм:

«Сабир! Алимләр, әдибләр, шаирләр өләндә сән онлар үчүн мәрсијә јазардын, нитгләр сөјләрдин. Инди сәнин үчүн мәрсијә охујан јохму, әҹаба? Хејр, нә гәдәр өлмәмишәм, сәни јаддан чыхартмарам. Сән јаддан чыхмазсан, сән өлмәмисән, сән аләми-мә'нада дирисән! Бир милләти дирилтмәјә чалышан өзү өләрми? Јох, өлмәз!».

Шаирин кәдәри нә гәдәр дәрин, һүзнү нә гәдәр тә'сирли, сәтирләрин һәр сөзүндән, һәр ифадәсиндән төкүлән көз јашлары нечә дә ачы, сәмими вә тәбиидир.

Бу үрәкјандырыҹы сөзләрдә Аббас Сәһһәтин јалныз шәхси кәдәри, субјектив һиссләри дејил, бөјүк шаирини итирән халгын кәдәри, һиссләри вә инилтиләри ифадә едилмишдир.

Аббас Сәһһәт өз достуна үч сәмими ше'р һәср етмишдир. Бу ше'рләрдә о, Сабири «шаири дүһапәрвәр, сөнмәз ше'р күнәши, гоҹа бир гөвмә ағларкән күлән, наләсилә халгы дағларкән күлән, гәләми илә сүнкүләрин аҹа билмәдији јолу ачан, камалындан ҹәваһират сачан» устад бир шаир кими вәсф едир, онун өлүмсүзлүјүнә дәрин е'тигадла инаныр:

Сабир! Еј сән севимли шаиримиз,
Мүгтәдир, дузлу, сөзлү Сабиримиз!
Нечә ган олмасын, сыныг көнлүм?
Сәни чох тез ајырды биздән өлүм!
Јох, јох, әсла сән өлмәдин, дирисән,
Ән бөјүк гәһрәманларын бирисән!

«Мә'лумат» гәзетиндәки «Гара хәбәр» сәрловһәли мәгаләсиндә Сәһһәт охуҹулара сөз вермишди ки, кәләҹәкдә Сабир јарадыҹылығы һаггында хүсуси мәгалә јазаҹагдыр. Достунун вәфатындан сарсылан шаир өзүнә кәләр-кәлмәз әһдинә вәфа етди. Сабирин јарадыҹылығы һаггында бөјүк, олдугҹа гијмәтли бир мәгалә јазыб «Јени иршад» гәзетинин 3 нөмрәсиндә нәшр етдирди.

Аббас Сәһһәт бу мәгаләсиндә Сабир сатирасыны иҹтимаи вә бәдии-сәнәткарлыг бахымындан әтрафлы тәһлил едиб тәнгиди фикримизин тарихиндә Сабир сәнәтинин јерини, мә'на вә әһәмијјәтини илк дәфә дүзкүн тә'јин етмишдир. А. Сәһһәт Сабирин әсәрләрини тәһлил едәрәк белә мәнтиги нәтиҹәјә кәлмишдир ки, Сабир әсрин јетишдирдији бөјүк новатор шаирдир. Сәһһәтә көрә, бу новаторлуг һәр шејдән әввәл ондан ибарәтдир ки, Сабир көһнә поезија илә јени поезија арасында «бир әсрлик гәдәр учурум ачды». Елә бир учурум ки, «бир даһа бу учуруму кери дөнүб дә, о учуруму атланмаға кимсәдә ҹүр'әт вә ҹәсарәт галмады».

Аббас Сәһһәт меҹази мә'нада дејилмиш бу сөзләрлә Сабирин 1905—1911-ҹи илләр арасындакы јарадыҹылығыны бүтөв бир әсрдә көрүлән ишә бәрабәр тутараг Азәрбајҹан әдәбијјаты тарихиндә «Әзим бир ингилаб» адландырмышдыр.

Аббас Сәһһәт бу сөзләрлә әдәбијјатымызын тарихиндә Сабирин тутдуғу мөвгеји нечә дә дүзкүн мә'наландырмышдыр.

А. Сәһһәт өз тәһлилини давам етдирәрәк көстәрирди ки, Сабирин симасында «Вәтәнимиз даһијанә бир шаир јетишдирмишдир». Елә бир шаир ки, о, өзүнәмәхсус шивә илә «нөгсанларымызы, ејбләримизи мәзһәкә вә мәзаһ тәригилә гајәт ширин вә һәр кәсин анладығы бир дил илә, гәһгәһәләрлә ислаһ едирди. Сәһһәт көстәрирди ки, **«Сабирин әсәрләри беш илин мүддәтиндә Иран мәшрутәсинә бир ордудан зијадә хидмәт етмишдир»**.

А. Сәһһәт бу сөзләрлә дә Сабир сатирасынын иҹтимаи тәрбијәви әсасларыны кәшф етмишдир.

М. Ә. Сабирин даһи Иран шаири Фирдовсинин «Шаһнамә»синдән етдији тәрҹүмәләр үзәриндә А. Сәһһәт хүсуси дајаныр, кәтирдији мисалларла сүбут едирди ки Сабир бәдии тәрҹүмәјә әсил јарадыҹылыг иши кими бахмышдыр, о, һәм Фирдовси ше'ринин мә'насыны, колоритини сахламыш, һәм дә тәрҹүмә етдији дилин—Азәрбајҹан дилинин поетик хүсусијјәтләрини ҹанландырмышдыр. Сабирин тәрҹүмәсини А. Сәһһәт белә гијмәтләндирирди: «...бу шајани-һејрәт тәрҹүмәдә әслиндәки фәсаһәт вә бәлағәт гајыб олубдурму?.. Зәннимҹә әдәбијјата бахәбәр һәр шәхс бу суалымын ҹавабында:—Бәли, Фирдовси дә түркҹә (азәрбајҹанҹа—А. З.) десә иди, о да бу сајаг нәзм едәрди,—ҹүмләсиндән башга сөз демәз иди».

Кәтирдијимиз гыса мисаллардан ајдын көрүнүр ки, Аббас Сәһһәт бу мәгаләси илә сабиршүнаслығын тәмәл дашыны гојмушдур. Онун Сабир јарадыҹылығы һаггындакы тәнгиди фикирләри бу күн өз актуаллығыны итирмәдији кими, кәләҹәкдә дә итирмәјәҹәкдир. Инди Сабирин тәдгигатчылары Сәһһәтин һәмин тәнгиди фикирләринин јанындан сојугганлылыгла өтүб кечә билмирләр, һәмишә бу фикирләрә мө'тәбәр бир гајнаг кими истинад едирләр.

Сабир ирсинин нәшри саһәсиндә дә Аббас Сәһһәтин хидмәти бөјүкдүр. Сабирин әсәрләринин илк дәфә топланыб нәшрә һазырланмасы шәрәфи дә Аббас Сәһһәтә мәхсусдур.

1911-ҹи илдә Сабир Тифлисдә мүаличә олунаркән вәзијјәти сон дәрәҹә писләшдији күнләрдә Аббас Сәһһәтә көндәрдији бир мәктубда јазырды:

«Гардашым Сәһһәт! Мәктубун јетишди. Евдән, ушаглардан, бир әндазәјә гәдәр никаранчылығым рәф' олду... Даһа әлим гәләм тутмајыр. Әһли-әјалымы сизә, сизи дә аллаһа тапшырырам. Өләрсәм, гәм етмәрәм, чүнки билирәм, сиз мәним асарымы тәб' етдирәрсиниз».

А. Сәһһәт достунун бу вәсијјәтинә сәдагәтлә әмәл едәрәк онун әсәрләрини топлајыб нәшрә һазырлады. Ингилабдан әввәл «Һопһопнамә» ики дәфә 1912—1914-ҹү илләрдә А. Сәһһәтин һазырладығы мәтн вә онун мүгәддәмәси илә нәшр едилди. Бунунла о, јалныз достунун гаршысында өз борҹуну јеринә јетирмәмишдир, бу нәҹиб иш ејни заманда А. Сәһһәтин әдәбијјатымызын тарихиндә еһтирам вә миннәтдарлыг һисси илә јад едилән бөјүк хидмәтләриндән биридир.

Аббас Сәһһәтлә Сабирин ибрәтамиз достлуғу, әсил инсани мүнасибәтләри нә гәдәр тә'сирли, нә гәдәр сәмими вә дүшүндүрүҹүдүр. Әдәбијјатымызын бу ики бөјүк симасы —А. Сәһһәтлә М. Ә. Сабирин достлуғу һәм бизим үчүн, һәм дә кәләҹәк нәсилләр үчүн ән көзәл өрнәк, ән көзәл тәрбијә мәктәбидир.

Аббас ЗАМАНОВ.